

ALISHER NAVOIY VA ZAHIRIDDIN MUHAMMAD BOBUR ADABIYOTIMIZDA HAMISHA BARHAYOT

Yekubov Jaxongir Komil o‘g‘li

Renessans ta’lim universiteti filologiya va tarix fakulteti tarix yo‘nalishi 4-kurs talabasi

Jurakulov Jamol Komilovich

Ilmiy rahbar “Ijtimoiy-siyosiy fanlar” kafedrasi dotsenti, PhD

Annotasiya: *Maqolamizda Alisher Navoiy va Zahiriddin Muhammad Bobur she’riyati ijodi bilan bog‘liq jihatlari, komil inson namunasi sifatida, bu ikki buyuk shaxslarning adabiyotdagi asarlardagi chizmalari, adabiyotimizdagi o‘rni umuminsoniy haqida fikir mulohaza yuritamiz.*

Kalit so‘zlar: *Alisher Navoiy g‘azallari, Zahiriddin Muhammad Bobur g‘azallari, islohatlarda adiblar hayoti va ijodi.*

KIRISH

Adabiyot xalqning yuragi, elning ma’naviyatini ko‘rsatadi. Bugungi murakkab zamonda odamlar qalbiga yo‘l topish, ularni ezgu maqsadlarga ilhomlantirishda adabiyotning ta’sirchan kuchidan foydalanish kerak. [1] Har bir inson ko‘ngili adabiyotga oshno bo‘ladi bu oshnolik, muhabbat tuyg‘ulari Navoiy va Bobur bilan albatta bog‘lanadi. Alisher Navoiyning ijodi va Boburning ijodi haqida qisqacha habardor bo‘ldik. Bu ikki zabardast shoirlarning o‘xshashlik taraflarini solishtiradigan bo‘lsak ikkisi ham Allohni matx eitish, odamiylik, vatanparvarlik, sevgiga sadoqat, yurt sog‘inchi kabi tuyg‘ularni sheriyatda misli ko‘rilmagan darajada qalm bilan qog‘zga sola olgan buyuk shoirdir. Ikkisida ham adillik bilan yurt boshqarish, davlat mezonlarini yuritishda tenglik prinsplari, shoirlar ijodida namoyon bo‘lib bir g‘oyada birlashgandek go‘yo. Navoiy va Bobur ijodini o‘rgangan adabiyotshunos olimlar biz bu ikki buyuk shoirlarni turlicha tarif bergan bo‘lsalarda ammo bir mazmun chiqadi ikkisi ham insonparvarlik, vatanparvarlikni qog‘zga qalam bilan qoralagan shaxs sifatida namoyon bo‘ladi.

Asosiy qism: Keling bu ikki shxas haqida yaratilgan asarlarni bitgan adiblarning shoirlarni qay darajada tasavvur etib asarda gavdalantirganligini ham bir o‘rgansak.

Navoiy deganda ko‘z o‘ngimizda ajib bir tasurotlar Navoiyni ulug‘vor bir siymo sifatida gavdalantiradi. Navoiy shoirlar sultoni, olim, din peshvosi, adolatli davlat arbobi, faylasuf, viqorli bir shaxs sifatida namoyon bo‘ladi. Bobur deganda esa yurtning odil podshohi, jasur sarkarda, shoir, mehribon ota, vatan xajrida to‘lg‘ongan shaxs sifatida bizga malum bo‘ladi. Ikki buyuk shaxsiyati bir biriga shoirlik va davlat ishlarida xarakter jihatidan juda yaqin bo‘lib ikkisi ham go‘yo bir maqsad va bir g‘oyani ilgari surgandek bizni nazarimizda. Navoiy va Bobur doimo bir biriga ijodiy taraftan yaqindir. Avvalo Navoiy hayoti va ijodiga qisqa to‘xtalib o‘tsak.

Alisher Navoiyning uning «Topmadim» radifli g’azali ham shu davrda, aniqrog’i, Mashhaddan Hirotga qaytib, shaxsiy turmushini izga solish taraddudida yurganda, lekin uning moddiy jihatdan nochor ahvoldaligi tufayli oila qurishi qiyinlashgan, Sulton Abu Said esa uni ta’qib qilgan paytda yozilgan bo’lib, uning har bayti yurakni tirnaydi. Alisher Navoiyning ishqiy she’rlarini faqat bir sub’ektga qaratilgan, deyish qiyin. Zotan o’zbek she’riyatida inson dardi va hasratlarini, o’z sevgilisiga talpinishlarini Navoiydan o’tkazib ifodalagan shoirni topish qiyin. “Alisher Navoiyning ishqiy mavzuda yozgan she’rlarining o’ziga xos xususiyatlaridan yana biri shundaki, ulardagi ko’p g’oya va timsollar, tasviriy detallar an’anaviy xarakterga ega. Shu bilan birga ishq va ishqiy obrazlar talqinida ham boshqa mumtoz ijodkorlar kabi Alisher Navoiy ramziylikka ko’p o’rin beradi”. [4]

Alisher Navoiy ramziylikka ko’p o’rin berganligini g’azallarida qo’llanilgan “Yor”-bu dunyo go’zaligina emas, uningcha, bu-butun borliqni yaratgan va hamma narsani harakatga keltirib turgan Alloh haqida ekanligini ham anglash mumkin. Alisher Navoiy islom olamidagi shoir sifatida ham o’zining tasavvufiy she’rlarida yorning qoshi, ko’zi, zulfi, sochi (va h.k.) deganda bizni yaratgan Allohning kuch-qudrati, mehri, oliy darajadagi go’zalliklarini ham falsafiy talqin bilan mantiqiy bog’lanish tarizda o’quvchiga yetkizgandir. Alisher Navoiyning barcha lirik janrlarga oid g’azallari va ruboiylari yuksak mahorat bilan yozilgan bo’lib, inson manfaatlariga, uning e’tiqodini mustahkamlashga, ruhini sog’lomlashtirishga xizmat qiladi. Uning falsafiy, axloqiy mazmundagi hayot nafasi ufurib turgan har bir g’azallari va ruboiylari bu janrning o’lmas namunalaridir.

Navoiy va Bobur ijodida o’xshlik taraflari bilan zamondoshligi yodimizga tushadi. Boburning she’riy merosi ko’p qirrali jihatlari bilan ajralib turuvchi beqiyos darajada. Boburning nasriy asarlari 1519-yil “Qobul devoni”ga, so’ngra 1529-1530-yillarda “Hind devoni”ga jamlangan. Bobur sharq nasriy janrlariga oid 10 dan ortiq she’rlar yozgan shoir sifatida mazmun va mohiyati beqiyos darajada o’z zamonasining she’riyatida o’rinni egallagan. Bobur she’riyatida o’zining shaxsiy hayotida duchkelgan mashaqqatlari va ichki kechinmalarini qalamga olib mohirona tarizda qalam tebratgan shoir sifatida hamda atrof-muhitida yuz bergan tarixiy hodisalarni o’z sheriyatida aks etirgan shoir. Barcha shoirlar kabi Bobur she’riyatida ishqiy-nasriy mazmundagi she’rlar ham mavjud. Boburning shoir sifatidagi san’ati o’ziga xos adabiy uslub va mahurat bilan o’z davri sheriyayidan alohidaligi bilan turkiy tilning ifodalibroq vositalari orqali tasvirlangan. Boburning she’rlarida o’z davrining tarixiy hodisalari, shoirning shaxsiy hayoti, atrof-muhit, insonga bo’lgan munosabat, din, davr an’analari va axloqlari voqe’lik ila aks etgan.

“Boburning she’rlari shoirning tarjimai xoli, desak mubolag’a bo’lmaydi. U orqali ijodkor shoirona til orqali teran tuyg’ularni bayon qiladi, hayotiy hodisalar to’qnashuvi natijasida hosil bo’lgan tashvishlarni mohirona so’zlaydi. Bobur she’riyatining asosini ishqiy-nasriy she’rlar tashkil etadi. Ijodining asosiy qirralaridan biri, chinakam insoniy, dunyoviy, haqiqiy sevgini kuylaganligidir. Shoir lirikasi Alisher Navoiy she’riyatidan ilhomlanish bilan to’yingan desak mubolag’a bo’lmas. O’zining g’azal va ruboiylarida u sevgi, do’stlik, go’zallikka intilish kabi insoniy muammolarni ko’targan. Dunyoviy sevgini shoir insonning eng porloq unvoni sifatida tarannum etadi. Bobur oshig’i bilan uchrashuv

uchun sevgining istalgan qiyinchiliklarini yengib o‘tishga tayyorligini ta’kidlaydi. Katta samimiyat ila shoir sevgi uchun o‘zini borlig‘i bilan qurbon qilishga ham tayyorligini ifodalaydi”. [2]

Bobur o‘zining she’rlarida samimiy sevgi tuyg‘ularini madh etib, dunyoviy inson muhabbatini ta’kidlagan, Bobur mukkasidan ketgan dinniy olamning shayhlarning riyokor tanqidiga uchraydi, g‘ofil va johil din aqidaparast shaxslariga qarshi chiqadi. Jahannam olovi ayriliq alangasi oldida uchqunday tuyuladi:

“Hajringda bu tun ko‘ngulda qayg‘u erdi,

Vaslingg‘a yetishmadim-jihat bu erdi:

Ohim tutuni birla ko‘zumning yoshidin

Yo‘l balchiq edi, kecha qarong‘u erdi!

Bobur she’riyatida boshqa shoirlardan farqli o‘laroq ona vatan mavzusi alohida o‘rin egallaydi. Uning she’rlarida, ayniqsa to‘rtliklari vataniga bo‘lgan sog‘inch va cheksiz muhabbati ta’sirchan ifodalangan.

G‘urbat tug‘i yopqon ruhi zardimnimu dey?

Yo hajr chiqargon ohi sardimnimu dey?

Holing nedurur? Bilurmusen dardimni?

Holingai so‘raymu, yo‘qsa dardimnimu dey?!

Bobur she’riyatida, shuningdek, insonning axloqi va diniy mukammalligi masalalari ko‘tarilgan. Shoir insonni yuqorilarga ko‘tarib, unga ulkan hurmat ila munosabatda bo‘ladi, inson qadr-qimmatini baland qo‘yadi. Bu g‘oyalarga zid bo‘lga barcha narsaga qarshi chiqadi. Boburning fikricha, xudbinlik, hurmattalablik, qizg‘anchig‘lik, manmanlik - noqobil sifatlardir. Shoir odamlarga samimiy maslahatlar beradi. O‘zining ruboiylarida inson qanday qilib o‘zini ma‘nan tarbiyalashi kerakligi haqida gapiradi. Mazkur mavzuga yuzlanar ekan, insonning hayotdagi eng asosiy vazifasini shoir yaxshilik, bag‘rikenglik va haqiqatda ko‘radi. Do‘stlik - insonning eng asosiy jihati va dushman bilan kurashda ulkan kuch deb hisoblaydi”. [3]

Bobur va Boburiylar shajarasini zamonaviy talqinda ochib bergan shaxs bu Pirimqul Qodirovning munosib o‘rni bor. Boburning hayotini badiiy adabiyotda asar shaklida qiziqarli tarzda “Yulduzli tunlar” deya nomlangan Bobur hayotiga bag‘ishlangan asrada Boburning biz bilmagan qirralarini ochib bergan adib bu Pirimqul Qodirov bo‘lib uning bu asarida haqiqiy ijodkor, odil va adolatli sarkarda, shoirlikda benazir inson sifatida gavdalantirilgan Bobur shaxsiga asarni o‘qigan shaxsning mexri oshadi Bobur shaxsini yaqindan bilib oladi. Ijodkor o‘zi sevgan shaxs sifatida Boburning hayoti va uning avlodlari tarixiga ham nazarsolgan ushbu asr haqida muallifga bir qator maktublar keti uzilmay kelgan.

Shu xatlar orasida Hindistonning Indour shahrida yashovchi Surjamal Garch degan advokatdan kelgan maktubda shunday satrlar bor: “Yozuvchi boy faktik materiallar asosida badiiy jihatdan guzal roman yaratgan, men kupdan beri bunday ajoyib asar uqimagan edim”. [5] Ushbu kelgan xatdan ma’lumkiy ijodkor Boburni to‘laqonli shoir va adolatli odil podsho sifatida namoyon qilib o‘quvchini Bobur bilan bir zamonda uning

hayotida birga yashashga olib kiradi va uni o‘sha zamonning zayli bilan birga podshohlikda saltanat ishlari bilan birga ijod qilgan damlari ham asarni o‘qigan shaxsda to‘laqonli Bobur shaxsiga xurmat extirom paydo bo‘ladi. Adib Pirimqul Qodirov Boburni math etuvchi asari Yulduzli tunlarni yozganda quydagicha fikirlarni aytib o‘tgan: “Xilma-xil fikr va mulohazalar changalzoridan tikanlarga tiralib o‘tdim, yo‘limdan adashib ketmaslik uchun doim tarix haqiqatiga, xususan –“Boburnoma”day asl manbalarga tayandim. Olti yil davomida romanga kiritgan yangi tahrirlarim ko‘proq uning badiiy nuqsonlarini tuzatishga, tarix haqiqatini chuqurroq ochishga qaratildi”. [6]

Navoiy va Bobur ijodi zamonlar osha biz kabi kelgusi avlodlar qalbidan chuqur joy olib mangu barhayot bo‘lishda bardavom bo‘ladi. Bu ikki shaxs dunyo hamjamiyatida katta qiziqishlarga sabab bo‘lib qolaverishda davomiy ekan biz kabi Navoiy va Boburni ham buyuklida tengsiz insoniylikni ulug‘lagan, vatanparvarlik timsolida qadr topishda davom etuvchi shoirlardan bo‘lib qoladi. Bu ikki shaxs bir biriga o‘xshashlik taraflarini ko‘plab keltirish mumkin va bu siymolar hayoti va ijodi haqqida ko‘plab sherlar va dostonlar asarlar hali dunyoga kelishdan charchamaydi, also to‘xtamaydi.

XULOSA

O‘tgan yillar mobaynida 8 gekardan ziyod maydonda Adiblar xiyobonining yaxlit me‘moriy ansambli yaratilib bu ansambilda barcha shoirlar, adib ajdodlarimiz haykallari barpo etildi. Adiblar xiyobonini g‘oyaviy-badiiy jihatdan yanada boydi. Xiyobonda Bobur, Ogahiy, Berdaq, Muqimiy, Furqat, Behbudiy, Avloniy, Cho‘lpon, Qodiriy, To‘lepbergen Qayipbergenov, Ibroyim Yusupov, Aleksandr Faynberg singari atoqli shir va yozuvchi adiblar xotirasiga bag‘ishlangan yangi yodgorlik majmualari barpo etildi. Buyuk istedod sohibi turkey til asoschisi hazrat Navoiy bobomizning muhtasham haykali atrofida 20 dan ziyod atoqli shoir va adiblarning haykallari yaxlit me‘moriy va badiiy kompozitsiyada, mantiqiy yechim asosida joylashtirilgan. Ushbu xiyobonda Yozuvchilar uyushmasi uchun bino ham barpo etilgani o‘zgacha bir kayfiyatimizni ko‘taradi. Buyuklikda o‘zgacha bo‘lgan shaxslar ijodini o‘rganish bizning davlatimizda o‘zgacha bir yangi yo‘l ochgani Navoiy hamda Bobur ijod ahliga o‘z zamonasida e‘tibor qaratgani kabi bizlar ham bobolarimiz orzusidagi kabi ushbu xayirli ishlarni davomchisi tarizda tariflasak menimcha mubolag‘a bo‘lmaydi.

Ajdodlar merosini o‘rganish, buyuk madaniyatimizga munosib buyuk adabiyot yaratish uchun hamma sharoitlarni yaratamiz. Shavkat Mirziyoyev. [7]

Ajdodlarimiz hayoti biz kabi barcha yoshlarga bugungi ko‘zga ko‘rinmas g‘oyaviy urush davrida yo‘limizni yo‘lchi yulduz kabi porlab yoritishi shak shubhasiz aniqdir. Axborotlashgan davrda yashar ekanmiz biz avvalo inson qalbiga yo‘lni adabiyot orqali sheriyat orqali topishimizni ayni zamonning o‘zi isbot qilmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. “Ma‘naviyat yulduzlari” Abdulla Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti, Toshkent, 1999 yil.

2. Pirimqul Qodirov „Yulduzli tunlar“ romani haqida“. Ziyo.uz. Qaraldi: 13-iyul 2016-yil.
3. www.pezident.uz Shavkat Mirziyoyevning Toshkent shahrida Adiblar xiyoboni ochilishidagi nutqidan. 20.05.2020
4. Manba <https://tafakkur.net/alisher-navoiy.haqida>
5. <https://arboblar.uz> Bobur tarjimai holidan 2022 Davlat axborot tizimlarini yaratish va qo'llab-quvvatlash bo'yicha Yagona integrator UZINFOCOM.
6. www.ziyo.uz
7. [www.Yulduzli tunlar –ziyonet](http://www.Yulduzli_tunlar_ziyonet).